

devetnaestog stoljeća i značaja tolerantnosti pravoslavnog izdavaštva za mogućnost izjašnjavanja kulturne pripadnosti.

Ovaj zbornik valja pozdraviti u nadi da će i nakon kasnijih, sličnih sjecišta mišljenja u obliku znanstvenih skupova, zainteresirana publika moći pročitati jednako zanimljivu (i nadasve korisnu i poticajnu) knjigu priloga sudionika.

— **Tomislav Brandolica** [povijest]

Karola Filng, Herbert
Heuss, Frank Sparing,
*OD „RASNE
ZNANOSTI“ DO
LOGORA - ROMI
U II. SVJETSKOM
RATU (1. DIO),*

Zagreb: Ibis grafika, 2006., 125 str.

Povjesničarka Karola Fings, politolog Herbert Heuss, te povjesničar i romanist Frank Sparing, ujedno i svjetski poznati romolozi, autori su djela *Od „rasne znanosti“ do logora*. Dugi niz godina bavili su se proučavanjem nacionalsocijalističkog progona Roma te objavili nekoliko lokalnih studija na ovu temu. Pokretači su brojnih istraživačkih projekata te autori skupnih izložaba. Herbert Heuss je u razdoblju od 1987. do 1992. godine vodio Dokumentacijski i kulturni centar njemačkih Sinta i Roma u Heidelbergu, a za vrijeme izdavanja ove knjige bio je na čelu programa za promicanje romskih projekata. Karola Fings danas radi u Dokumentacijskom centru o nacizmu u Kölnu, dok Frank Sparing radi u Memorijalnom muzeju žrtvama nacizma u Düsseldorfu.

Kako se stradavanje Roma prije, ali i za vrijeme trajanja Drugog svjetskog rata, ne bi zaboravilo, njihova uloga u ovom vremenskom periodu pokušava se razjasniti znanstvenim istraživanjima nakon kojih slijedi objavljivanje djela poput ovog. Poznati europski romolozi, među kojima su i autori ovoga djela, svoj dugogodišnji rad i trud objavili su u dvosveščanom djelu: *Od „rasne znanosti“ do logora i U sjeni svastike*.¹ Jedan od razloga nastanka ovoga djela jest želja autora da pridonesu širem razumijevanju progona Roma, ali i činjenica da o ovoj temi nije postojala zadovoljavajuća sinteza. Prvi zbornik o kojemu je u ovom prikazu riječ, predstavlja djelo koje je u europskoj znanosti, kao i među čitateljstvom koje interesira razdoblje oko Drugoga svjetskog rata, bilo dugo iščekivano. Knjiga kroz svoja tri dijela pruža uvid u procese i događaje koji omogućuju bolje shvaćanje svrhe, kao i posljedica progona romskog naroda.

Predgovor hrvatskom izdanju, kojeg je napisao mr. sc. Danijel Vojak započinje citatom članka Ivana Gorana Kovačića, objavljenog krajem 1939. godine u Hrvatskoj reviji, u kojem ističe sve teži položaj Roma, kako u Europi, tako i u Hrvatskoj. Naglasak predgovora stavljen je na sustavno okupljanje Roma i njihovo odvođenje u logore u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, kao pokušaj rješavanja *romskog pitanja* na tom području. Smatram da je vrijednost predgovora, osim osvrta na progon i stradavanje Roma u Državi NDH, iznošenje strane te hrvatske literature (premda malobrojne), koja se bavila istraživanjem povijesti stradanja ovog manjinskog stanovništva za vrijeme Drugog svjetskog rata. Autor simbolično završava predgovor Kovačićevim mislima iz spomenutog članka, u kojem savjetuje Rome da šute jer dolaze vremena u kojima europsko društvo Rome počinje poistovjećivati s otrovnom anarhijom koju treba što prije svladati.

Predgovor Henriette Asseo strukturiran je na zanimljiv način. Prvi i zadnji dio sadrže osvrt na radove, dok u središnjem dijelu, kojeg možemo smatrati integracijskom, a ujedno i samostalnom cjelinom, autorica iznosi vlastiti istraživački rad o stradavanju Roma u Drugom svjetskom ratu. Kao jedini nedostatak predgovora izdvojila bih njemačke tekstove (dokumente u predgovoru) koji nisu prevedeni na hrvatski jezik, čime njihova svrha nije u potpunosti ispunjena, jer osobe koje se ne služe njemačkim jezikom iz navedenih priloga nisu ništa saznale.

Njemačka politika progona Cigana 1870-1945 (26 str.), naslov je prvog dijela knjige koji se sastoji od petnaest manjih ulomaka. Takva struktura knjige u potpunosti odgovara čitatelju jer ne dolazi do zasićenja tekстом, kao što je slučaj s dužim tekstovima. Kao izvrstan uvod u radnju djela, autor na početku stavlja naglasak na pojedinca i njegovu životnu priču, najčešće iznoseći dijelove privatnih pisama ili dnevnika, nakon čega širi obzore na cijelu grupu manjinskog stanovništva čiji položaj i prava, za vrijeme Weimarske Republike

¹ D. Kenrick (Ibis grafika, Zagreb, 2009.).

i Trećeg Reicha, postaju subjekt daljnjeg usporednog istraživanja. Autor ove cjeline knjige, u namjeri za što boljim shvaćanjem politike protiv Roma, koja je ključna za daljnje razumijevanje cijelog procesa progona, prati slijed donošenja antiromskih zakona počevši s 1926. godinom, zatim periodom dolaska nacionalsocijalista i Hitlera na vlast pa sve do osnivanja prvih koncentracijskih logora 1942. godine. Kroz kronološki tijek radnje autor, uz manje retrospektivne dijelove, čitateljima omogućava gotovo stopostotni pregled njemačke politike progona Roma, što doprinosi važnosti djela.

Nakon prvog dijela u kojem je teorija („rasna znanost“) služila kao uvod u daljnju radnju, nastanak, karakter i značenje logora kao sredstva progona Sinta i Roma u doba nacionalsocijalizma predstavlja drugu cjelinu knjige naslovljenu *Ciganski logori* (40 str.). Rečenice ovog poglavlja su kratke, najčešće citati drugih autora, bez mnogo promišljanja i zaključaka. S obzirom da nemamo povratnu informaciju autora, čiji je cilj možda bio da svaki pojedinac donese vlastiti zaključak o iznesenim činjenicama, i dalje stojim pri tome da je određeno vlastito mišljenje trebalo biti izrečeno. Složila bih se s konstatacijom da se kompleksna tema poput ove ne može i ne bi trebala promatrati isključivo kroz statističke podatke, no ipak, oni nam pomažu, ukoliko se znamo njima služiti na ispravan način, u stvaranju određene slike životnih uvjeta u logorima.

Iz naslova posljednjeg poglavlja knjige, *Sinti i Romi u koncentracijskim logorima* (45. str.), kao i iz naslova same knjige, uočava se da su krajnja točka istrebljivačkog progona bili logori. Kroz radnju djela čitatelj se upoznao s većim brojem različitih vrsta logora te s njihovim principima rada, a sad na kraju autor opisuje život i smrt u trima reprezentativnim koncentracijskim logorima; Buchenwald (muški), Ravensbrück (ženski) te Auschwitz- danas najpoznatiji zbog svog središnjeg značaja u planiranom genocidu nad Sintima i Romima. Opisi eksperimenata i metoda kojima su bili kažnjavani zatvorenici, nadopunjeni citatima osoba koji su uspjele preživjeti, sami su po sebi veoma potresni, a još više ako imamo na umu da je život zatvorenika, nakon preživljene fizičke boli, obilježen još dugotrajnijom psihičkom (npr. sterilizacija romskih žena – nemogućnost ostvarivanja velike romske obitelji). Upravo zbog činjenice da su krivci odbijali (pro)govoriti, a žrtve nitko nije slušao, o zbivanjima u logorima posjedujemo manje informacija nego što postoje, premda su i ova vjerojatno malobrojna saznanja dovoljna za svaku osudu.

U pogovoru Gilard Margalit, kojim knjiga formalno i završava, opisuje se ukratko stav njemačkog društva prema nacističkim zločinima nakon rata. Odnosno, prema riječima autora predgovora, njemačko društvo na taj progon gledalo je kao potrebnu borbu njemačke države protiv tradicionalnih asocijalnih i kriminalnih elemenata, koji su predstavljali sinonime za Rome. U skladu s takvim

stavovima i uvjerenjima društva proizašli su i Odštetni zakoni države prema kojima Romima nisu pripala prava žrtava nacizma, jer prema navodima njemačkih birokrata, Romi nisu bili progonjeni zbog rasnih motiva, već zbog njihovog asocijalnog i kriminalističkog ponašanja, što je predstavljalo dodatnu bol preživjelima. No ipak, nakon nepunih pola stoljeća nepravde, njemački predsjednik Richard von Weiszäcker 1985. godine pribrojao je Rome i Sinte žrtvama nacističke Njemačke.

Knjiga je opremljena s 28 ilustracija koje uvelike doprinose vrijednosti djela, a na kraju je naveden rječnik manje poznatih riječi i pojmova te bibliografija koja može poslužiti dodatnim istraživanjima. Jedina zbunjujuća činjenica iz djela, koja je prisutna na više mjesta, jest kombiniranje pojmova Cigan i Rom; u naslovu se koristi pojam Rom, dok u nekim dijelovima knjige pojam Cigan te pridjev ciganski.

S obzirom da se kritika djelu može dati na dvije razine: na svako pojedinačno poglavlje jer su ga pisali različiti autori, preostaje mi da na kraju prikaza iznesem općenitu kritiku na istraživački rad. Svakako je potrebno pohvaliti autore djela i njihovu želju da informiraju čitatelje o progonima, pritom osvještavajući društvo o događajima koji se ne bi smjeli zaboraviti, a pogotovo ne ponoviti. Djelo bih preporučila osobama koje zanima razdoblje Drugog svjetskog rata, jer im ono omogućuje praćenje njemačke politike progona od kraja 19. stoljeća sve do nastanka logora smrti početkom Drugog svjetskog rata.

— **Ivana Budimlić** [povijest/geografija]

Pro Tempore

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 8/9, 2010.-2011.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VII, broj 8-9, 2010-2011.

Glavni i odgovorni urednik
Filip Šimetin Šegvić

Počasni urednik
André Burguière

Uredništvo
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Filip Šimetin Šegvić,
Nikolina Šimetin Šegvić, Stefan
Treskanica

Urednici pripravnici
Marta Fiolić, Kristina Frančina, Sanda
Vučićić

Redakcija
Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Nikolina Šimetin Šegvić,
Filip Šimetin Šegvić, Stefan Treskanica,
Sanda Vučićić

Tajnica uredništva
Martina Borovčak

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Ivan Botica
Miodrag Gladović, d.i.e.
dr. sc. Borislav Grgin
dr. sc. Mirjana Gross
dr. sc. Željko Holjevac
dr. sc. Nenad Ivić
Branimir Janković, prof.
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Isao Koshimura
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Radivoj Radić
Danijel Rafaelić, prof.
dr. sc. Drago Roksandić
dr. sc. Relja Seferović
dr. sc. Boris Senker
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

Lektura i korektura
Marta Fiolić
Ana Jambrišak
Vedrana Janković
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić
Tajana Vlasisavljević

Dizajn i priprema za tisak
Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevodni s engleskog jezika
Tomislav Brandolica
Jelena Krilanović
Tina Kužić, prof.
Marko Lovrić
Marija Marčetić
Judita Mustapić
Andrea Pečnik
Marko Pojatina
Prijevodi s njemačkog jezika
Sara Katanec
Mirela Landsman Vinković
Azra Plićanić Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić
Prijevodi s francuskog jezika
Marta Fiolić
Tea Šimičić
Marina Šegvić, prof.
Mihaela Vekarić
Prijevodi sa slovenskog i srpskog jezika
Krešimir Matešić
Prijevodi s talijanskog jezika
Marina Šegvić, prof.

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb

Tisak
ZT ZAGRAF

Naklada
Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
DTM GRUPA d.o.o.,
NARCOR d.o.o.,
TRANSPORTI KRAJAN d.o.o.,
HEMA d.o.o.,
KEMOKOP d.o.o.,
EUROGRAF d.o.o.,
Privatne donacije: S. S., M. F., prof.
dr. Drago Roksandić, Marko Lovrić,
Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin
Šegvić, Tomislav Brandolica.

Redakcija časopisa Pro tempore svim
se donatorima iskreno zahvaljuje na
financijskoj podršci!
Redakcija se također posebno
zahvaljuje gospodinu Zlatku Ožboltu,
dia na trudu i pomoći. Zahvaljujući
njemu, put do izdavanja ovog broja
bio je mnogo lakši. Gospodinu Zoranu
Ivankoviću isto tako dugujemo veliku
zahvalu što nam je izašao u susret
prilikom tiskanja časopisa.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
phillip.simetinsegvic@gmail.com